

Munich Personal RePEc Archive

Efficiency of agrarian organisations

Bachev, Hrabrin

Institute of Agricultural Economics, Sofia

2002

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/76521/>

MPRA Paper No. 76521, posted 03 Feb 2017 22:17 UTC

AGRICULTURAL
ECONOMICS
AND
MANAGEMENT

ИКОНОМИКА
И УПРАВЛЕНИЕ
НА СЕЛСКОТО
СТОПАНСТВО

VOLUME XLVIII
2/2003, Sofia

ГОДИНА XLVIII
2/2003, София

ИНСТИТУТ ПО АГРАРНА ИКОНОМИКА
СЪЮЗ НА АГРАРИКОНОМИСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ
ЦЕНТЪР ЗА НАУЧНОТЕХНИЧЕСКА ИНФОРМАЦИЯ
INSTITUTE OF AGRARIAN ECONOMICS
BULGARIAN ASSOCIATION OF AGRICULTURAL ECONOMISTS
CENTRE FOR SCIENTIFIC TECHNICAL INFORMATION

Т. ТЪРНАКОВА. ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ЧУЖДЕСТ-
РАННИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРСКОТО СЕЛСКО СТОПАНСТВО И ХРАНИ-
ТЕЛНО-ВКУСОВАТА ПРОМИШЛЕННОСТ / 3

ИНСТИТУЦИОНАЛНА ИКОНОМИКА

Х. БАШЕВ. ЕФЕКТИВНОСТ НА АГРАРНИТЕ ОПАНИЗАЦИИ С ОТЧИТАНЕ НА
ТРАНЗАКЦИОННИТЕ РАЗХОДИ / 13

АГРАРНА ПОЛИТИКА

Д. ЛЪЛЧЕВА, С. ТОДОРОВА, С. АРСЕНИВ. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ
ПРОИЗВОДСТВЕНИ КООПЕРАЦИИ В ПЛОВДИВСКИ РЕГИОН / 21

ФИНАНСИ И КРЕДИТ

Г. КОСТОВ. ИЗТОЧНИЦИ НА ФИНАНСОВИ СРЕДСТВА ЗА ЗАЩИТА И ВЪЗПРО-
ИЗВОДСТВО НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ / 27

УПРАВЛЕНИЕ И ЕФЕКТИВНОСТ

Р. ОТВЪЗБИРОВ, Г. ЖЕЛЯЗКОВ, Н. КОСТАДИНОВА, ПАЗАРНИ АСПЕКТИ ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ
КАЧЕСТВОТО НА МЕСОТО / 30

И. СТАНКОВ, Х. МОМЧИЛОВ, И. ГЕОРГИЕВ, М. ПЕТРОВ. СРАВНИТЕЛЕН ИКОНОМИЧЕСКИ
АНАЛИЗ НА РАЗЛИЧНИ ТЕХНОЛОГИЧНИ РЕШЕНИЯ В ОБЩЕВЪРЪДСТВОТО НА
ПРИМЕРА НА КОС – ЯМБОЛ / 33

М. КРЪСТЕВА. СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА ГОВЕДОВЪРЪДСТВОТО В БЪЛГАРИЯ / 37

ЕКОЛОГИЯ И ИКОНОМИКА

И. ЯНАКИЕВА. ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ РЕ-
СУРСИ НА БЪЛГАРИЯ / 42

Ефективност на аграрните организации с отчитане на трансакционните разходи¹

Ст.с. д-р ХРАБРИН ВАШЕВ

Институт за аграрна икономика - София

Введение

Впросът за същността, критерият и подх

дът за оценка на ефективността беше един от най-дискутираните в икономическата литература до началото на трансформацията. След започването на реформите проблемът за ефективността силно се политизира като се «дава» (едностранно) предимство» на определен тип икономическа организация – свободен пазар, частна ферма, фамилично стопанство, кооператив.

В последните години се появиха и някои сериозни анализи на ефективността на различните фермерски структури (Кънев а, 2001). Акцентът се поставя върху оценката на продуктивността на използваните ресурси в различните видове организации. В същото време ос-тава «открит» фундаменталният въпрос: защо десет години след започване на прехода продължават масово да съществуват «неэффективни» организации в българското земеделие – нископродуктивни натурални стопанства, произведени кооперации с норма на рентабилност няколко пъти по-ниска от частните ферми, и т.н.

Нова институционална икономика търси разбирането на икономическия смисъл и ефективността на икономическите организации в тяхната роля да минимизират разходите за транзакция (Ricketts, 2002; Williamson, 1996). Целта на настоящата статия е да се адаптират постсъвременната на новоразви-вашата се методология към анализа на ефективността на аграрните организации. Статията е само първа стъпка към разработването на модерен подход за оценка на ефективността на различните икономически структури в нашето земеделие. Тя е опит да се «възроди» дискусията за ефективността на икономическите организации в селското стопанство. Без разработване на съвременен подход за разбиране и оценка на ефективността не може

Неокласически подход

Нито да се анализира сравнителната ефективност на аграрните организации, нито да се про-ектира адекватна политика за нейното повиша-ване.

Широко прилаганият неокласически подход за оценка на ефективността на икономически-те организации в земеделието се базира един-ствено на отчитане на продуктивността на аграрните ресурси. Използват се съответно на многозначни показатели за изразяване на ефективността на организацията чрез опреде-ляне равнището на използване на факторите (земля, труд, капитал), отдаването на текущите и капиталните разходи и т.н.

В неокласическата икономика критерият за оценка на ефективността на организациите се извежда от равновесното състояние на икономическата система като цяло – когато се изразяват маржиалните приходи с маржи-налните разходи². Тези организации, които използват ресурсите с продуктивност различна (по-висока или по-ниска) от маржиалната са неэффективни. Така например, ако дадена ферма има по-висока продуктивност от общес-твената мяра (т.е. използва по-ефективно ре-сурсите от другите организации), но не инвестира до изчерпване на ресурса до изчерпване на тира доизлишните ресурси до изчерпване на ефективния вътрешен потенциал, е неэффектив-на. Обратно, ако дадена ферма има по-ниска продуктивност от общес-твената, това означа-ва, че тя интегрира повече ресурси отколкото може да управлява ефективно (и които могат да се използват по-ефективно в други органи-зации), и следователно е неэффективна.

Неокласическият подход за оценка на ико-номическите организации обаче не може да да-де отговор на въпроса: защо съществуват толкова много организации с различна про-дуктивност на използване на ресурсите. Ако ефективността на дадена организация е ниска, винаги ще съществува силен частен стимул или обществен механизъм (конкуренция, централ-но планиране) за пренасочване на ресурсите към по-ефективно приложение – оптимизация, специализация, разширяване, или ликвидация на организацията. В даден организъм ще съ-ществуват само «ефективни» организации, кои-то управляват ресурсите на (или близо око-ло) обществено допустимото равнище на ефек-тивност.

Подобно дефиниране на ефективността (дадено пръ-воначално от Артур Лийу в началото на миналия век) днес може да се срещне във всички учебници по Еконо-микс. В тази връзка Бертсон пише «Централна харак-теристика на Икономиката на пазара (опит. Welfare Eco-nomics) е, че икономическите резултати които се полу-чават от основния неокласически модел се използват като критерий на ефективността. Резултатите, които се отклоняват от модела базирани на напълно дефини-рани права и безразходни трансакции се наричат «не-ефективни» (Bertson, с. 23).

Освен това, неокласическият подход оценява и сравнява равнището на ефективност на различните организации без да търси отговор на въпроса: *защо съществува такова многообразие на типовете икономически организации в земеделието* (индивидуални ферми, групови ферми, регистрирани кооперации и фирми от различен вид, сдружения и жоинт венчъри, самозадоволяващи ферми, малки и големи стопанства и т.н.).

Следователно, в рамките на неокласическия подход, определящ ефективността на икономическите организации чрез *производствени разходи*, не може да се разбере напълно икономическият смисъл на различните типове аграрни организации, и да се оцени тяхната сравнителна ефективност.

Институционален подход

Новоразвиващата се методология на *Икономиката на разходи за транзакция* търси разбирането на различните аграрни организации в тяхната роля да *управляват* (govern) взаимоотношенията – *транзакциите между индивидуалните аграрни агенти* (H a y a m i and O t s u k a, 1993; S p o r l e d e r, 1992). Обикновено осъществяването на отделните аграрни транзакции (снабдяване със земя, снабдяване с труд, снабдяване с финанси, маркетинг и т.н.) е свързано със значителни *транзакционни разходи* – за намиране на най-добрите цени и партньори, за договаряне на условията за размяна, за подготовка и регистрация на контрактите, за контролиране изпълнението на договорните задължения, за разрешаване на възникващи конфликти (включително и по съдебен ред), и т.н. Ето защо *икономическата ефективност* на аграрните организации трябва да отчита не само тяхната способност да минимизират производствените разходи, но и възможностите да *икономисват транзакционни разходи*³. При това трябва да се имат предвид не само (текущите) *разходите за използване* на формите за транзакция, но и *дългосрочните разходи за тяхното развитие* (организационно формиране, модернизация, и ликвидация) (Б а ш е в, 2000 а).

Ако осъществяването на транзакциите не е свързано с разходи («нула транзакционни разходи»), тогава *типа на тяхната организация* нямаше да има никакво икономическо значение. Аграрните агенти щяха *еднакво ефективно* да управляват своите транзакции и чрез свободния пазар (промяната на пазарните цени), и чрез частни организации от различен тип (договор, фирма), и чрез колективно вземане

на решение (кооператив, асоциация), и в общонационална йерархия (единствена държавна компания). Тогава и *технологическите възможности за икономия на размери и мащаби* (максималната продуктивност на ресурсите) щяха лесно да се достигнат. Информацията за ефективния потенциал на транзакциите (за оптимизиране използването на ресурсите, за задоволяване на ново обществено търсене, и т.н.) щеше да бъде *безразходно* достижима на всички, и отделните агенти щяха *безразходно* да търгуват (разменят) наличните ресурси във взаимноизгоден интерес до изчерпване на съществуващия потенциал за повишаване на продуктивността (и достигане на «равновесието» в Неокласическия модел на икономиката⁴).

Много често обаче, високите транзакционни разходи *затрудняват* или дори *блокират* иначе ефективни (взаимно-изгодни) за участниците транзакции. Така например, въпреки високата възвращаемост на инвестициите в аграрни изследвания и иновации, пазарни и частни агенти не организират подобни транзакции поради високата неопределеност и ниската (пазарна и частна) присвояемост на вложенията (Б а ш е в, 2000 б).

Тъй като индивидуалните транзакции са свързани с разходи, рационалните аграрни агенти ще търсят, подбират и развиват такива *форми за организация на своите транзакции от различен вид, които в максимална степен ще минимизират транзакционните разходи. Типа на организацията е от определящо значение, тъй като различните управленчески структури дават нееднакви възможности на участниците да координират и адаптират транзакциите, да стимулират приемливо поведение на контрагентите, да контролират и защитават от нежелана експроприация (опортюнизъм) инвестираните средства и т.н.* Следователно, в *дългосрочен план* неефективните форми ще замират, а ще доминират само *ефективните форми* за организация на аграрните транзакции.

Отделните транзакции имат различни *специфични характеристики*, които се променят в зависимост от *институционалната среда* (законова регулация, обществена система за санкциониране на частните договори, други формални и неформални ограничения), *личните качества на участниците* (натрупан опит, изградена репутация, склонност към опортюнистично поведение, степен на поемане на риск), и *макроикономическите условия* (стабилност,

³ «Щом веднъж напуснем света «без триене» става очевидно, че ограничените ресурси трябва да се използват и за осъществяване на транзакции, за защита на правата на собственост и т.н. Това също означава, че съвкупните обществени ресурси не могат повече да се използват единствено за производството на нормални стоки» (Dahlman, с. 150).

⁴ Това състояние е известно като «*Парето оптимум*» или «*Парето ефективност*» (на името на учена пръв формализирал модела). Тогава всички обществени ресурси са разпределени ефективно (т.е. те са в ползвателя за който имат най-висока ценност и който е готов да плати най-висока цена за тях) и всички взаимно-изгодни транзакции са осъществени (т.е. никой не може повече да оптимизира благосъстоянието си без да влошава благосъстоянието на някой друг).

Транзакцията – основен елемент на анализа

Новият подход за оценка на аграрните организации се основава на поставянето на отделната транзакция и на разходите за нейното осъществяване в центъра на икономическата анализа (Williamson, 1992). В тази връзка, най-напред трябва да се определят основните видове транзакции, в които участват агентите, управляващи фермерски транзакции (приемачите на ферми). На второ място, е необходимо да се идентифицират възможните алтернативни форми за организация на различните видове аграрни транзакции. След това, трябва да се детерминират различните видове (транзакционни) разходи, свързани с отделните форми за транзакция. Най-накрая, трябва да се оцени сравнителната ефективност на различните управленчески структури по отношение на кривата (минимум) разходи за транзакция.

Основните видове транзакции на предприемача на ферма са свързани с набавянето на различните „фактори“ на производството и с реализацията на продукцията⁶. Следователно, най-общо можем да разграничим следните основни типове транзакции във фермерството: по отношение снабдяването с труд, снабдяването със земя, снабдяването с финансови услуги, снабдяването с технически знания и иновации, и по отношение на реализацията (маркетинга) на продукцията.

За всяка транзакция съществуват голямо разнообразие на практически възможности (алтернативни) форми на организация. Една крайност е управлението на всички транзакции чрез директни посредствено мимолетни или класически контракти за снабдяване и реализация. Например, наемане на земята и основните материални активи, закупуване на всички услуги по обработката и придвижването на реколтата, закупуване на краткосрочните активи, продажба на целия първичен продукт на пазара. Другата крайност е еднолично затворено стопанство – фермерът използва само собствени ресурси (земя, труд) и консумира цялата продукция. Между тези два полюса се намират отворени арсенали от възможни форми на и неформални форми за управление на всички тип транзакции: дългосрочен договор, съвместно предприятие, взаимнообвързана организация, разнородни хибридни форми, фирми от различен тип и т.н. Идентифицирането

Менджърът на ферма всъщност управлява не само стопанството, а транзакциите, свързани с производството. Освен това фермерът участва и в многообразни транзакции («колективни действия») по повод идентифициране на обществена (държавна, общинска, междупродоволна и т.н.) намеса в пазарните и частни транзакции в своя полза (Башев, 2000 а).

Външно-търговски режим и т.н.) (Furber and Richter, 1998; Williamson, 1996). Тъй като не съществува единствена най-ефективна форма за организация на всички аграрни транзакции, в зависимост от кривите изместване на всяка транзакция аграрните агенти ще използват адекватна (най-ефективна) форма за нейното управление. Следователно, във всеки определен момент аграрната дейност ще се осъществява в (управлява чрез) многообразни организационни структури.

Ето защо неокласическият подход за оценка на отделните форми като «добри» или «лоши» сами за себе си или в сравнение с някаква несъществуваща идеал (без разходи за транзакция) е недостатъчен. Оценката трябва да се насочи към търсене на сравнителните предимства за инициране, формиране и използване; за управление, адаптиране, интензифициране, координиране, стимулиране и контролиране (най-общо – за минимизиране на съвкупните разходи) на транзакциите, на алтернативите (и реално възможни) в конкретната институционална среда форми за организация на различните транзакции. Така например, при невъзстановени напълно частни правата земледелските земи, и високи разходи за тяхната размяна и защита, краткосрочната аренда и вътрешната интерация (самозадоволяваща ферма, производствено коопериране) биха най-ефективни форми за организация на снабдяването със земя през периода на транформация (Башев, 2000 в).

Следователно, оценката на ефективността на аграрните организации трябва да включва освен сравнителната «производителност» на ресурсите и анализ на равнището и структурата на сравнителните разходи за транзакция. Освен това, подобен анализ следва да идентифицира факторите на транзакционните разходи в обществения мащаб, които в крайна сметка забавят устойчивия ръст на земеделското и водят до непълно или неустойчиво използване на ресурсите, недоинвестиране и ниска продуктивност на производството, разпространение на примитивни технологии, липса на иновации, и т.н. Когато се констатира високо равнище на разходи за пазарни и частни транзакции (които затрудняват или блокират развитието на пазарни и частни форми) трябва да се предприемат обществена намеса в аграрните транзакции (чрез подпомагане, регулиране, хибридни или държавна организация) или фундаментална институционална модернизация (ввеждане на нов и санкциониране на нови частни права, и т.н.)⁵.

Подобна обществена интервенция в аграрните транзакции обаче трябва да се предприеме само при наличие на нетна полза – т.е. когато ефектът (икономически разходи) превъзвешава допълнителните разходи за участие на третата страна.

на гамата от практически използваните основни форми за транзакция в българските ферми трябва да бъде *обект на специално микро-икономическо проучване*.

Определяне на транзакционните разходи

Една от насоките за оценка на ефективността на аграрните организации е *директното сравняване* на разходите за отделните видове транзакции в различните форми. *Организацията*, която изисква *по-малки разходи за транзакция е по-ефективна*. Така например, сравнява се дали собствената реализация на продукцията е по-изгодна или е по-евтино използването на маркетингов кооператив.

Една част от разходите за транзакция е сравнително лесно да се определи, тъй като тя е или обект на самостоятелно (счетоводно) отчитане, или може да се обособи без особени усилия. Например, разходите за регистрация и нотариални заверки, за агропазарна информация, за реклама и реализация на продукцията, за общо управление, за наемане на адвокати и водене на дела, за охрана на имуществото и реколтата, за подкупи и т.н. могат достатъчно точно да се установят.

Друга част от разходите за транзакция е или трудно (и прекалено скъпо) или невъзможно точно да се обособят. В тази група спадат разходите за намиране на партньор, за договаряне, за контролиране изпълнението на договореностите, за организационно развитие, за взаимносвързани транзакции, за «провалени» сделки, и др. За констатиране приблизителното равнище на тези разходи е необходимо *провеждане на интервю с мениджерите на ферми*. Тук е достатъчно да се посочи само *степенята* (висока, средна, ниска) на *усилията и времето* за организиране на различните транзакции: за *намиране* на необходимата работна сила, на земя за арендуване и покупка, на нужните материални активи и т.н.; за *договаряне* на условията на размяна; за *контролиране* изпълнението на договореностите; за *текуща адаптация* на контрактите към новите условия; за *разрешаване* на конфликти; за *членство* в професионални организации; за *взаимноотношения* с аграрната бюрокрация, и т.н.

За съжаление *поелементното* сравнение на транзакционните разходи не винаги дава представа за ефективността на организацията. Най-често алтернативната форма *намалява един тип* разходи, но *увеличава друг тип* разходи за транзакция. Например, при преход от външна (пазарна) към интегрирана форма се *снизават* разходите за информация (преодоляване на неопределеността), за *предоговаряне* и *текуща адаптация* при всяка промяна на условията за размяна, за защита на инвестициите от външен опортюнизъм и т.н. Но същевременно значително се *увеличават* разходите за организационно формиране, за *вземане на решение*, за *вътрешно управление*, за *контролиране* и *стимулиране* на наестия труд и т.н. В горния

пример с алтернативите за маркетинг на продукцията може да се предпочете *«вътрешната реализация»* (консумация, производствено потребление, преработка и т.н.) като по-изгодна форма на организация в сравнение с директната продажба или използването на маркетингов кооператив.

Освен това значителна част от транзакциите в земеделието се управляват не чрез «чисти», но посредством *комплексни или взаимнообвързани форми* – например, снабдяване на материални активи «*в пакет*» със снабдяване на ноу-хау, екстензиен или услуги; снабдяване на материални активи и кредит; организиране на кредитиране срещу *насрещен* маркетинг, и т.н. Следователно, от съществено значение при оценката на ефективността е *отчитането на съвкупните разходи* за организация на транзакциите от различен вид (общите *външни* и *вътрешни* транзакционни разходи на фермата).

Освен това, обаче, често е много трудно да се подбере *изобщо база за сравнение*, тъй като високите разходи за транзакция *блокират* развитието на *алтернативна* организация. Така например, пазарът за аграрен кредит започна да се формира едва напоследък, и почти през целия период на трансформация вътрешното снабдяване (използване на собствени средства, директно външно съинвестиране) беше единствената частна форма за финансиране на фермите⁷. Тук равнището на сравнителните разходи за транзакция изобщо не може да се отчете, и да се определи «високата» ефективност на интегралната пред заемната форма на снабдяване с финанси. В този случай финансирането със собствени средства и чрез банков кредит въобще не за реални алтернативи, а *качествено различни структури за управление*. Следователно, и използването на традиционни показатели за оценка на сравнителната ефективност на вложенията, основаващи се на «алтернативните разходи» (дисконтиране, срок за възвръщане, вътрешна норма на доходност и т.н.), независимо от формата на организация на финансирането им, няма особен икономически смисъл.

Сравнителният структурен анализ

Друго направление за оценка на ефективността на различните аграрни организации е посредством *сравнителен структурен (институционален) анализ* на алтернативните управленчески форми (Williams, 1996). Тъй като най-често е прекалено трудно или невъзможно да се определят абсолютните транзакционни разходи за отделните форми, ана-

⁷ Нашето широкомащабно проучване на пазарно ориентирани ферми в страната потвърди, че и понастоящем само незначителна тяхна част ползват банков кредит за финансиране на дейността си – съответно 19,8% за краткосрочно и 11% за дългосрочно кредитиране (2001 г.).

лизът се насочва към оценка на сравнителните разходи на агитративните организации. При това количествения подход (абсолютните и релативните мерки, маржинализмът) се заменя с качествен (структурен) анализ и индивидуална оценка на разходите за транзакция. И това е съвсем нормално, тъй като отделните управленчески структури се различават една от друга не по маржинален, а по качествен – дискретен структурен начин. Освен това, всъщност ни интересуват не абсолютните разходи за транзакция в различните форми, а организацията с най-ниски разходи за даден вид транзакция.

За целта най-напред се идентифицират критичните фактори на транзакциите в конкретната институционална среда. Тези фактори обуславят промените на транзакционните разходи и са свързани:

Първо, с поведеническите характеристики на агитративни агенти – организирана рационалност, тенденция за опортюнизъм, изграждане на релативна, поемане на риск, степен на доверие и т.н.; и второ, с икономическите издержки на индивидуалните транзакции – честота, неопределеност, специфичност на активите.

Организираната рационалност на агитративните агенти (липса на достъп до цялата информация за вземане на оптимално решение, невъзможност за «обработката» на тази информация, липса на мениджърски опит и др.) увеличава разходите за транзакция и ще се търсят ефективни форми за намаляване на организационната рационалност (инвестиции за инфраструктура, обучение, интеграция на транзакциите, използване на специална организация и т.н.). Възможността за проявяване на опортюнизъм от контрагента при размяна (нежелана и некачествена обмяна за наша сметка) също повишават транзакционните разходи и ще се предпочитат форми, които осигуряват опортюнизма от нежелана експроприация (договорна спецификация, използване на икономически залог, свързано местно инвестиране, вътрешна интеграция и т.н.). Изградената (добра или лоша) релативна

Таблица 1
Table 1

Генерични форми	Присвояемост				Висока				Специфичност на активите				Ниска		Висока		Неопределеност		Ниска		Висока		Честота		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Ниска		Висока		Н	
-----------------	--------------	--	--	--	--------	--	--	--	--------------------------	--	--	--	-------	--	--------	--	----------------	--	-------	--	--------	--	---------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	-------	--	--------	--	---	--

вите, и присвояемост (Б а ш е в, 2000 б). След това се оценява ефективният потенциал на агитративните организационни форми: да намалят ограничаваната рационалност на агитративните агенти и неопределеността свързана с транзакциите; за присвояване и защита на частните инвестиции от възможен опортюнизъм; да възстановяват еднократните раз-

и налягането на доверие между партньорите на малките транзакционните разходи като улесняват или блокират транзакциите. Най накрая, в зависимост от склонността си към поемане на риск (висока или ниска) агентите ще имат различни транзакционни разходи при инвестирането свързано със значителна неопределеност. По принцип вътрешната интеграция има

предимство по отношение управлението на транзакции с голяма неопределеност и високата специфичност (зависимост) на активите⁸, тъй като снижава ограничената рационалност и защитава инвестициите от външен опортюнизъм. Обратно, транзакции с голяма определеност (ограничената рационалност няма значение) и универсалност на активите (опортюнизъм не може да се прояви, тъй като безразходно може да се осъществи транзакцията с друг «безличен» партньор) могат да се управляват чрез свободния пазар без да се налагат разходи за специална частна форма.

Частната организация е ефективна само за транзакции с високата честота между едни и същи партньори, тъй като единичните (случайни) транзакции не дават възможност за «откупуване» на вложенията за развитие на специална форма за управление (механизъм за координиране, стимулиране, разрешаване на спорове и т.н.; формална регистрация и т.н.).

Най-накрая - пазарни и частни форми са подходящи за транзакции с висока присвояемост, тъй като при размяна е възможно изцяло да се възстановят инвестираните средства. При ниска присвояемост на транзакциите частните права върху ресурсите не могат да се защитят (нежелана размяна) или пък се санкционират с изключително високи разходи. Поради това за транзакции с подобни характеристики се налагат или *хибридни* (смесени държано-частни, квази-обществени), или изцяло *обществени форми* на организация (Башев, 2000 б).

Като се знаят възможностите на отделните форми да минимизират разходите за транзакция от различен вид, може да се построи принципната схема на основните (генерични) *типа организация* за управление на транзакции с различни критични измерения (табл. 1). За транзакции с различна комбинация на специфичните характеристики ще съответстват различни ефективни форми за организация – част от аграрните транзакции ще се управляват чрез свободна пазарна размяна; друга част ще се организират чрез специална договорна форма (и); част от транзакциите ще бъдат вътрешно (фирмено) интегрирани, а друга част защитени чрез специална частна организация (и) извън фермерските врати.

Когато транзакциите между едни и същи контрагенти са случайни, но се характеризират със значителна неопределеност, и са с нарастваща или висока специфичност на активите, то-

гава няма чиста пазарна или частна форма за ефективна организация («провал на пазара», «провал на контракта»). Тук се налага *намеса на трета страна* (държавата, местна администрация, международна помощ, частен агент) за да направи подобни транзакции по ефективни или изобщо възможни.

Икономически граници на аграрните организации

Във всеки от генеричните типа се идентифицират реално възможните организационни форми. Така например, в земеделието конкретните разновидности на «вътрешна организация» са: *еднолична ферма или фирма, фамилна ферма или фирма, груповая ферма или фирма (партньорство), кооперация, корпорация, обществена ферма или фирма, жонин венчър* и др. На «свободен пазар» съответстват: *миномлетна размяна на локалния, регионален и т.н. пазари; класически контракт; борсова търговия*, и др. «Специална договорна форма» може да бъде: *краткосрочен контракт, дългосрочен договор, рационален контракт, взаимносвързана организация, многостранно споразумение* и т.н. За попълването на списъка на алтернативните организационни форми във всеки генеричен тип се използват резултатите от специално микро-икономическо проучване.

След това може да се детерминират *ефективните (икономическите) граници* на аграрните организации от различен вид. Формите от даден тип трябва да се оценяват за техните възможности да експлоатират *икономиите на размери (и мащаби) на специализирани* или (и) *специфични активи* и сравнителна ефективност, да *намаляват ограничената рационалност и контролират опортюнизма* на участниците⁹. Така например, едноличната ферма (фирма) има нула вътрешни транзакционни разходи (един агент), но ограничени възможности за инвестиране в специализиран (специфичен) личностен и веществен капитал. С разширяване на членовете на коалицията (груповая ферма) се увеличават «вътрешните» възможности за повишаване на продуктивността (чрез инвестиции, експлоатиране на икономии на размери и мащаби), но нарастват и разходите за намаляване на (вътрешната) ограничената рационалност и контролиране на (вътрешния) опортюнизма. Разделянето на собствеността от управлението (кооператив, корпорация) дава неограничени възможности за ръст в продуктивността, но е свързано с огромни транзакционни разходи (за намаляване на асиметрията на информацията, за вземане и изпълнение на управленческите решения, за контролиране на опортюнизма на наетия труд и между партньорите, и т.н.). Специалните договорни

⁸ Високата специфичност на активите за поддържане на транзакция с определен партньор е основен фактор за вътрешна организация на дадена транзакция. Зависимите инвестиции не могат лесно да се пренасочат за транзакция с друг контрагент (личността на партньора е от значение) без съществена загуба на ценността. За да се избегне «скъпо струващ» опортюнизъм по време на осъществяване на транзакциите (и преди изтичане на ефективния живот на инвестициите), се предполага интегралната форма (Williamson).

⁹ Опнт за подобно определяне на икономическите граници на фермите от различен тип беше направен в предишни наша разработка (Башев, 2000 в).

ЛИТЕРАТУРА

1. Б а ш е в, Х. (2000 а). Икономика на аграрните институции. – Икономика и управление на селското стопанство, № 3, С..
2. Б а ш е в, Х. (2000 б). Ефективни форми за управление на аграрните транзакции. – Икономика и управление на селското стопанство, № 4, С..
3. Б а ш е в, Х. (2000 в). Икономически граници на фермата. – Икономика и управление на селското стопанство, № 5, С..
4. К ъ н е в а, К. (2001). Актуални проблеми на преструктурирането на българското земеделие. – Сборник доклади от конференция на Съюза на аграрикономистите в България, С., с. 84.
5. D a h l m a n, C. (1979). The problem of Externality, – Journal of Law and Economics, 22.
6. D e m s e t z, H. (1969). Information and Efficiency: Another Viewpoint, – Journal of Law and Economics, 12.
7. E g g e r t s s o n, T. (1990). Economic Behavior and Institutions, New York: Cambridge University Press.
8. F u r u b o t h, E. and R i c h t e r, R. (1998). "Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics", The University of Michigan Press, Ann Arbor.
9. H a y a m i, Y. and O t s u k a, K. (1993). The Economics of Contract Choice. An Agrarian Perspective; Carendom Press, Oxford.
10. R i c k e t t s, M. (2002). The Economics of Business Enterprise. Edward Elgar, Cheltenham.
11. S p o r l e d e r, T. (1992). "Managerial Economics of Vertically Coordinated Agricultural Firms", American Journal of Agricultural Economics, Vol 74, No 5.
12. W i l l i a m s o n, O. (1996). "The Mechanisms of Governance", Oxford University Press, New York.

Efficiency of Agrarian Organization

H. BASHEV

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

Widely used "traditional" (Neo-classical) approach, restricting efficiency of economic organization to production costs, can neither explain economic role of different types of agrarian organizations, nor to estimate their comparative efficiency. The goal of this paper is to incorporate achievements of New Institutional and Transaction Costs Economics to analysis of efficiency of agrarian organizations. Modern framework for analysis of agrarian organizations is based on their role to govern transactions between individual agents. Since organization of

transactions is associated with significant costs, economic efficiency of agrarian organizations has to assess not only capacity to minimize production costs, but their potential to economize transacting costs as well.

New approach for evaluating of efficiency of agrarian organizations is suggested. First, main kinds of transitions of managers of agrarian transactions (farms entrepreneurs) are clarified. Secondly, alternative modes for organization of different types of agrarian transitions are identified. Next, various types of costs associated with each form of transacting are determined. Finally, comparative efficiency of different governance structures is estimated according to (minimum) transacting costs criteria.

Two directions for estimation of comparative efficiency of agrarian organizations are proposed. One is based on direct assessment of items of costs for transaction in different organizations. However, that manner to assess efficiency is often restricted since: difficulties (or impossibility) to measure absolute level of transaction costs; opposite dynamics of different items of costs in various organizations; wide-spread use of complex (and interlinked) rather than pure modes in agriculture; not existence (missing) of alternative form of organization (base for comparison).

Another direction is through comparative structural (qualitative) analysis of alternative governing forms. Firstly, critical factors of transactions in particular institutional environment are identified. These factors affect transaction costs variation, and are associated with: behavioral characteristic of agrarian agents (bounded rationality, tendency for opportunism, building of reputation, risk aversion, level of trusts etc.); and economic dimensions of individual transactions (frequency, uncertainty, assets specificity and appropriability).

Secondly, assessment is made of effective potential of alternative organizational modes to: minimize bounded rationality of agrarian agents and uncertainty associated with transacting; to appropriate and protect private investment from possible opportunism; to recover long-term investment for organizational development through high recurrence of transactions between same agents; to exploit economy of size and scale on specific for relationship with a particular partner capital etc.

Third, principal matrix of generic organizational modes is build for effective governance of transactions with different combination of critical dimensions - free market mode, special contract form, internal integration, (joint) ownership mode outside farm gates, trilateral form etc.

Finally, effective (economic) boundaries of various specific forms within each generic modes is determined through comparison of their potential to explore economy of size (scale) on specific or (and) specialized assets, and comparative efficiency to minimize bounded rationality and control opportunisms of partners.

ИНТЕРЕСНО

ГРУПАТА ОТ КЕРНС

Тази група страни носи името на един балнеоложки курорт в Австралия (Cairns), където е била учредена. В нея влизат: Австралия, Нова Зеландия, Канада, Бразилия и Аржентина. Тези страни имат различни икономически интереси, но не субсидират земеделското производство и осигуряват около 25% от световния износ на селскостопански продукти. Те са привърженици на тотално либерализиране на пазарите и оказват силен натиск в това отношение по време на преговорите на ОМС. Те са за пълно премахване на Европейската земеделска политика.